

شورای عالی حوزه ی علمیه قم

مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران

موضوع تحقیق:

بررسی تفسیری آیات سجده فرشتگان بر حضرت آدم(ع)

نام و نام خانوادگی پژوهشگر:

مریم شحیطاوی

شماره طلبگی:

۹۲۱۳۱۱۰۴۴۵

گرایش تفسیر و علوم قرآنی

استاد مربوطه :

استاد مهدی عطار نیشابوری

نیمسال اول ۹۵/۹۴

چکیده:

در تحقیق پیش رو به موضوع سجده فرشتگان بر حضرت آدم (ع) پرداخته شده است و نظر مفسران مختلفی درباره آیات سجده بر حضرت آدم بیان گردیده است. در ابتدا به بررسی مفهوم لغوی و اصطلاحی کلمات کلیدی این نوشتار همچون مفهوم کلمه ادم، فرشته، ابلیس و سجده پرداخته شد. هاست و بعد از آن نظرات مفسرین در زمینه سجده فرشتگان بر حضرت آدم بیان گردید و امتناع ابلیس از سجده بر ادم و دلایل آن مورد بررسی قرار گرفته است. سجده ملائکه برای تکریم آدم بوده است و خضوع و خشوع در مقابل این خلیفه خدا بود به دستور خداوند انجام گرفته و پرستشی نیز در کار نبوده است؛ چون سجده ذاتا عبادت نیست و از طرفی این دستور به فرمان خدا صادر شده و اجرای آن عین اطاعت خدا می باشد و بر هر مسلمانی واجب است که در این بخش از آیات که قطعه ای زیبا و غرور افزین برای انسان این خلیفه خداوند در زمین تدبیر تفکر نمایند باشد که این پژوهش متمر ثمر واقع شود

کلمات کلیدی:

آیات خلقت آدم (ع)، سجده بر انسان، سجده فرشتگان، عدم سجده ابلیس، روایات تفسیری

فهرست مطالب

عنوان	صفحه.....
مقدمه :.....	۵.....
معنای لغوی واصطلاحی آدم	۶.....
مفهوم سجده	۶.....
حقیقت فرشته چیست ؟	۷.....
معنای لغوی ابلیس	۹.....
سجده فرشتگان برای آدم (علیه السلام)	۱۰.....
سجده نکردن ابلیس بر آدم	۱۳.....
فرمان وزمان سجده چه زمانی بود ؟	۱۷.....
انواع سجده	۱۸.....
سجده تکوینی وتشریعی	۱۸.....
نتیجه گیری	۲۰.....
منابع وماخذ	۲۱.....

مقدمه :

خداوند در قرآن کریم جریان خلقت حضرت آدم (علیه السلام) را در آیات مختلفی بازگو نموده است بخشی از این آیات به موضوع سجده فرشتگان بر آن حضرت اختصاص یافته است که قطعه ای زیبا، غرور آفرین اما مشکل از نظر تفسیر است، به گونه ای که مفسران درباره چپستی و چگونگی سجده فرشتگان به بحث و بررسی پیرامون دیدگاه های مختلفی نظیر پیشانی بر زمین نهادن فرشتگان، خضوع و خشوع آنها و قرار گرفتن آدم به عنوان قبله گاه آنان یا آدم امام و آنها ماموم پرداخته اند. مفسران درباره اینکه شخص حضرت آدم (علیه السلام) یا نوع آدمی و حضرت به عنوان نماینده دیگر انسانها مسجود له فرشتگانی بوده است که در روایات اهل بیت آماده چون اهل بیت در صلب آدم بوده اند سجود برای آنان صورت گرفته و نیز درباره اینکه در امر به سجده، خطاب شامل همه فرشتگان بوده است یا برخی از آنان، اختلاف نظر دارند و همچنین درباره اینکه ابلیس نیز جزء فرشتگان بوده یا نه و آلی همزمان با آنها امر به سجده شده نیز آرای مختلفی وجود دارد و از نظر پیشینه تحقیق تفاسیر متعددی به بررسی این آیات پرداخته همچنین کتابهای اخلاقی که در رابطه با آفرینش انسان و فرشته وجود دارد که به این موضوعات اشاره کرده اند. این مقاله ضمن بررسی دیدگاه های فوق بر آن است که امر به سجده در این آیات، امر حقیقی است و نه تمثیلی همچنان که برخی مفسران پنداشته اند و این امر برای تکریم و تعظیم شان آدم انجام یافته است و فرشتگان برای امتثال فرمان خداوند چنین بر خاک نهاده اند

ای مریم برای پروردگار خضوع کن و سجده نما و بارکوع کنندگان رکوع کن (آل عمران/۴۳) سجده تکوینی که همان انقیاد و خضوع، طبق اراده پروردگار است والنجم والشجر یسجدان، گیاهان و درختان برای خدا سده می

کنند تابع اراده خدا هستند.^{۷۲}

وَلِلّٰهِ یَسْجُدُ مَنْ فِی السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا. تمام آنها در آسمان و زمینند از روی اطاعت و اکراه برای خدا سجده

می کنند.^{۷۳}

وَلِلّٰهِ یَسْجُدُ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ.^{۷۴}

---

^{۷۲} -رحمن (۵۵)، آیه ۵

^{۷۳} -رعد (۱۳)، آیه ۱۱۵

^{۷۴} -نمل (۲۷)، آیه ۴۹

نتیجه گیری

بنابراین سجده ملائکه برای تکریم آدم بوده است و خضوع و خشوع در مقابل این خلیفه خدا بوده و به دستور خداوند انجام گرفته و پرستشی نیز در کار نبوده است و در این نوع سجده هیچ مانعی نیز وجود ندارد. شمول ملائکه مربوط به تمامی فرشتگان زمین بوده است و همه آنها مشمول امر به سجده بوده اند که ابلیس نیز جز آنان بوده و حاصل و نتیجه کلام این است که آنچه در داستان حضرت آدم و سجده ملائکه یقینی است اختلاف نظر فاحش مفسرین در تفسیر این واقعه است اما آنچه به نظر به حقیقت نزدیکتر است همان ظاهر داستان است و اینکه واقعا این اتفاق رخ داده و ملائکه سجده کردند به این معنا که به دستور خداوند جبین بر خاک نهاده اند و این سجده نه شرک است و نه گناه چون سجده ذلک عبادت نیست و از طرفی این دستور به فرمان خدا صادر شده. اجرای آن عین اطاعت خدامی باشد.

منابع وماخذ:

*قرآن

- ۱- ایرانی طرفی، عبدالمحمد، المعجم الابيض، موسسه انتشارات ائمه (ع)، موسسه انتشارات ائمه (ع)، چ ۱۳۸۴، ۱
- ۲- ابن فارس، ابو الحسن احمد، معجم مقاییس، قم، مکتب الاعلام الاسلامی
- ۳- بانو مجتهدہ امین، مخزن العرفان، ج ۱، چاپ نشاط اصفهان
- ۴- جزایری سید نعمت الله، قصه های قرآن و انبیاء ترجمه لطیف راشدی، انتشارات مسجد مقدس جمکران، چ ۱، پاییز ۱۳۸۸
- ۵- جوادى آملی، تفسیر تسنیم،، ج ۳ مرکز نشر اسراء، ۱۳۸۹
- ۶- جوادى آملی، تفسیر موضوعی، ج ۱۶، مرکز نشر اسراء، قم، ۱۳۸۳
- ۷- جبران مسعود، الرائد، ترجمه رضا انزابی نژاد، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۸۰
- ۸- حجتی -سید محد باقر مقاله ابلیس در قرآن وحديث مجموعه مجله نور، نشریه جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ش ۴۹-۵۴، اسفند ۷۲، چاپخانه دفتر انتشارات اسلامی
- ۷- راغب اصفهانی، حسین بن محمد مفردات، مفردات الفاظ القرآن، بیروت، دار القلم
- ۸- رشید رضا، تفسیر المنار، چ ۴، قاهره، دارالمنار، ۱۳۷۳، بیروت، دار المعرفه
- ۹- صدر المتالهین، به کوشش محمد جواد خواجوی تفسیر ملاملاصدرا تفسیر القرآن کریم، دوم، قم، بیدار ۱۳۶۶
- ۱۰- صدوق العیون اخبار الرضا، به کوشش وترجمه مستنبد وغفاری، چ ۱، تهران، نشر صدوق، ۱۳۷۲
- ۱۱- صادقی، محمد، الفرقان فی تفسیر القرآن، چ ۲، تهران، فیهنگ اسلامی، ۱۳۶۵
- ۱۲- طباطبائی محمد حسین، تفسیر المیزان، دارالکتب الاسلامیه، قم، چ ۱۲،

- ۱۳- طبرسی، ابو علی الفضل بن الحسن الطبرسی، مجمع البیان، ترجمه علی کرمی، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۰
- ۱۴- طوسی، محمد بن الحسن، تبيان فی تفسير القرآن ج ۳، قم، ذوی القربی، ۱۳۸۸
- ۱۵- العروسی الحویزی، ابن جمعه نورالثقلین، ج ۱، به کوشش رسولی محلاتی، چهارم، اسماعیلیان، ۱۳۷۳
- ۱۶- فیومی، احمد بن محمد، المصباح المنیر فی غریب الشرح الكبير للرافعی، قم، دار الهجره، ج ۲
- ۱۷- فخر رازی، التفسیر الكبير، ج ۲، ج ۱۴، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی
- ۱۸- قرآنی-محسن، دقایقی با قرآن انتشارات ستاد اقامه نماز، ج ۱۱، پاییز ۱۳۹۰
- ۱۹- قرشی، سید علی اکبر، تفسیر احسن الحديث، تهران، بی نا، ج ۳
- ۲۰- قربانی زین العابدین، جایگاه فرشته، شیطان، انسان و... در آفرینش، انتشارات سلار، ج ۱، ۱۳۹۰
- ۲۱- لویس، معلوف المنجد فی الغه والاعلام، ترجمه محمد بندر ریگی، تهران، انتشارات ایران، ۱۳۷۴
- ۲۲- مرکز فرهنگ و معارف قرآن دائره المعارف قرآن کریم، ج ۱، ص ۱۲۴، قم، موسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، چاپ سوم ۱۳۸۶
- ۲۳- مجلسی محمد باقر، بحارالانوار دار الکتب الاسلامی، بیروت، ج ۵۹،
- ۲۴- مرادی -محمد، قرآن، انسان، وفاق؛ نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ج ۱، زمستان ۱۳۷۹
- ۲۵- مصطفوی، حسن،، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸
- ۲۶- مکارم شیرازی-ناصر وهمکاران، تفسیر نمونه، ج ۱، دارالکتی الاسلامیه، ج ۵۴، ۱۳۸۷، ص ۲۲۸ و ۲۲۴
- ۲۷- محمد بن علی ابن عربی الفتوحات المکیه، ج ۲، بیروت، دارالفکر
- ۲۸- میبدی، ابو الفضل رشید الدین کشف الاسرار وعده الابرار، به کوشش علی اصغر حکمت، چهارم، تهران، امیر کبیر، ۱۳۶۱،
- ۲۹- شرح فصوص قیصری،

۳۰- انسان شناسی، مرکز تحقیقات اسلامی سپاه، انتشارات یاقوت، ج ۱۳۷۹، ۳.

۳۱- المنیر